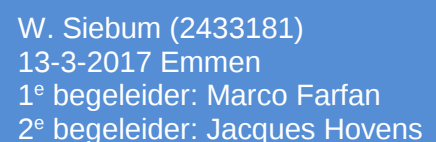

Beslagen ten ijs: werkvaardigheden in het Voortgezet Speciaal Onderwijs

Voorwoord

Het onderzoeksverslag dat voor u ligt is geschreven als afstudeeropdracht voor de opleiding Toegepaste Psychologie aan de Academie Mens en Arbeid van het Saxion te Deventer. Het onderzoek is uitgevoerd voor het VSO RENN4 op locatie De Atlas te Emmen. Dit onderzoek heeft grotendeels plaatsgevonden in de maanden maart en april 2016. In de scriptie zijn de resultaten van dit onderzoek te vinden.

Graag wil ik een aantal mensen bedanken voor hun bijdrage aan het onderzoek. Allereerst wil ik Mariska Weerd, mijn begeleidster vanuit RENN4 De Atlas, en Marco Farfan, mijn eerste begeleider vanuit Saxion, bedanken voor de gegeven feedback en begeleiding, de goede adviezen en de steun op de momenten dat het even tegen zat. Ook Jacques Hovens, tweede begeleider vanuit Saxion, wil ik bedanken voor zijn feedback. Robert Knecht, teamleider op de RENN4 De Atlas, wil ik graag bedanken voor de mogelijkheid om het onderzoek op RENN4 De Atlas uit te voeren.

Daarnaast wil ik graag de stagecoördinatoren Gerjan Rass vanuit RENN4 De Atlas, bedanken voor de fijne samenwerking.

William Siebum
januari 2017, Emmen

Verklarende woordenlijst

BB	Basisberoepsgerichte leerweg
Conceptueel model	Grafische weergave van verwachtingen.
Cronbach's alpha	Geeft de mate van homogeniteit van een schaal aan.
Homogeniteitsanalyse	Een analyse om na te gaan of de vragen binnen een (sub)schaal hetzelfde meten.
Hypothese	Veronderstelling/verwachting.
KB	Kaderberoepsgerichte leerweg.
Kwantitatief	Cijfermatig.
Likertschalen	Oplopende antwoordmogelijkheden binnen een vragenlijst. Zoals: helemaal mee eens, mee eens, neutraal, mee oneens, helemaal mee oneens.
(n=)	Geeft de aantallen weer.
Renn4	Regionaal Expertisecentrum Noord Nederland Cluster 4- Gedrag.
Significant verschil	Wanneer de kans klein is dat een verschil op toeval berust.
VSO	Voortgezet Speciaal Onderwijs.

Samenvatting

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van RENN4 De Atlas. RENN4 De Atlas, locatie Emmen Voortgezet Speciaal Onderwijs, verzorgt onderwijs voor jongeren in de leeftijdscategorie van 12 tot en met 20 jaar. De school telt 119 leerlingen van wie 60 leerlingen jaarlijks stage lopen in verschillende sectoren. Op RENN4 De Atlas zitten jongeren met een lichamelijke handicap, chronische ziekte of een gedragsstoornis.

Het doel van het onderzoek is om inzicht te bieden in de mate waarin de zeven categorieën van het werkvaardighedenspel, door leerlingen van RENN4 De Atlas aansluiten op de vaardigheden die belangrijk worden gevonden op de arbeidsmarkt. Met deze wetenschap kan geconcludeerd worden of er een goede aansluiting bestaat tussen wat de leerlingen leren op school en wat van hen verwacht wordt op de arbeidsmarkt. Op basis van de resultaten van het onderzoek wordt er een advies gegeven om de aansluiting te verbeteren.

Om dit te weten te komen, zijn de stagebegeleiders, van de stagebedrijven waar de leerlingen van RENN4 De Atlas stage lopen, gevraagd om aan te geven welke werkvaardigheden van RENN4 zij belangrijk vinden.

In het onderzoek staat de volgende vraag centraal: *“In welke mate komen de werkvaardigheden die aangeleerd worden op RENN4 De Atlas overeen met de vaardigheden die op de arbeidsmarkt belangrijk zijn?”*

Om dit te onderzoeken is er een literatuuronderzoek gedaan naar de doelgroep, de Wet kwaliteit VSO, de onderwijsvorm van RENN4, het werkvaardighedenspel, verwachtingen vanuit de arbeidsmarkt en aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt. Op basis van deze zoektocht is er een vragenlijst ontwikkeld die door 61 respondenten is ingevuld. Waarin bedrijven aangeven in welke mate zij bepaalde vaardigheden van het werkvaardighedenspel belangrijk achten voor de werkzaamheden binnen hun organisatie. In dit onderzoek wordt de arbeidsmarkt vertegenwoordigd door de stagebegeleiders van stagebedrijven waar de leerlingen van RENN4 De Atlas stage lopen.

De respondenten van alle onderzochte sectoren (techniek, groen, detailhandel, horeca en zorg en welzijn) geven aan dat de categorieën punctualiteit, samenwerken, proactieve werkhouding, communiceren, verantwoordelijkheid, werkplek en inzicht die worden aangeleerd op RENN De Atlas belangrijk zijn. Er is één significant verschil gevonden tussen het construct punctualiteit en de sector horeca. Uit de verschilanalyse komt naar voren dat de sector horeca het construct punctualiteit het belangrijkste vindt. Verder komt uit de correlatie analyse naar voren dat er veel positieve samenhang is tussen de verschillende

constructen van de werkvaardigheden. Een aanbeveling is om de constructs die samenhangen, meer onder de aandacht te brengen, door gebruik te maken van het werkvaardighedenspel, speelmethode 3. Hierdoor kunnen de docenten de leerlingen beter voorbereiden op de arbeidsmarkt.

Verder wordt er een aanbeveling gedaan voor een vervolg onderzoek. In het onderzoek kan er verder worden geïnventariseerd naar de vaardigheden van de toekomst. Zo kan het bijvoorbeeld zijn dat de organisaties belangrijk vinden dat leerlingen creatief moeten denken, thuis moeten kunnen werken en ict-basisvaardigheden moeten kunnen beheersen. Deze vaardigheden worden ook wel 21^e eeuwse vaardigheden of 21st century skills genoemd. De 21st century skills zijn belangrijk om de leerlingen voor te bereiden op een snel veranderende maatschappij.

Tot slot komt uit het literatuuronderzoek naar voren dat de werkgevers waar de leerlingen stage lopen onvoldoende bekend zijn met de doelgroep en daarom terughoudend kunnen zijn met het aannemen van personeel en stagiaires uit de onderzoeksdoelgroep. Om gebrek aan kennis en terughoudendheid weg te halen, is een aanbeveling om informatie te verschaffen door middel van, periodieke voorlichting en informatiebijeenkomsten bij bestaande en toekomstige stageplekken en werkgevers.

Inhoudsopgave

HOOFDSTUK 1 – INLEIDING.....	9
1.1 Inleiding.....	9
1.2 Aanleiding onderzoek	9
1.3 De opdrachtgever	9
1.4 Doelstelling van het onderzoek	10
1.5 Hoofdvraag en deelvragen	10
HOOFDSTUK 2 – THEORETISCH KADER.....	12
2.1 Inleiding.....	12
2.2 Doelgroep.....	12
2.3 De wet kwaliteit VSO	13
2.4 Het onderwijs op RENN4.....	14
2.5 Sociale vaardigheden	16
2.6 Werkvaardighedenspel.....	17
2.7 De verwachtingen van de arbeidsmarkt.....	19
2.8 De aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt	19
2.8 Conceptueel model.....	21

HOOFDSTUK 3 - ONDERZOEKDESIGN	22
3.1 Inleiding	22
3.2 Onderzoeksmethode	22
3.3 Onderzoeksdoelgroep	22
3.4 Onderzoeksinstrument	22
3.5 Procedure.....	23
3.6 Analyses.....	23
HOOFDSTUK 4 – RESULTATEN	24
4.1 Inleiding	24
4.2 Uitvoering van het onderzoek.	24
4.3 Respons	24
4.4 Cronbach's Alpha, Gemiddelde en Standaarddeviatie van de gemeten schalen	25
4.4.1 Werkvaardigheid punctualiteit	26
4.4.2 Werkvaardigheid samenwerken	27
4.4.3 Werkvaardigheid proactieve werkhouding	28
4.4.4 Werkvaardigheid communicatie.....	28
4.4.5 Werkvaardigheid verantwoordelijkheid	29
4.4.6 Werkvaardigheid werkplek.....	29
4.4.7 Werkvaardigheid inzicht	30
4.5 Aanvullend analyse	30

HOOFDSTUK 5 – CONCLUSIES, DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN	32
5.1 Inleiding	32
5.2 Conclusies.....	32
5.3 Discussie	35
5.4 Aanbevelingen.....	36
5.5 Rol Toegepaste Psycholoog	37
LITERATUURLIJST	38
BIJLAGE 1 TABELLEN MET RESULTATEN.....	41
BIJLAGE 2 VRAGENLIJST	47
BIJLAGE 3 PLAN VAN AANPAK.....	56
BIJLAGE 4 HET WERKVAARDIGHEDEN SPEL	57
BIJLAGE 4 FORMULIER VIJF STELLINGEN	59

Hoofdstuk 1 – Inleiding

1.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de probleemanalyse centraal. Allereerst wordt de aanleiding van het onderzoek beschreven, daarna komt de doelstelling aan bod. Ten slotte volgen de onderzoeksvragen. Deze vragen zijn op basis van de aanleiding en de doelstelling opgesteld.

1.2 Aanleiding onderzoek

Iedere inwoner van Nederland wordt geacht een startkwalificatie te behalen (Wetten en Overheid, 2014) om vervolgens deel te nemen aan het arbeidsproces (Rijksoverheid, 2016). Niet iedereen is in staat om dit zelfstandig te doen. Dit geldt bijvoorbeeld voor leerlingen met stoornissen, gedragsproblemen of een chronische ziekte die het Voorgezet Speciaal Onderwijs (VSO) volgen. De positie die deze jongeren op de arbeidsmarkt weten te verwerven is onder meer afhankelijk van hun sociale vaardigheden en de ondersteuning die zij krijgen vanuit hun school. Het VSO is een belangrijke schakel in de toetreding van hun leerlingen op de arbeidsmarkt (SLO, 2015). De school heeft de taak hun leerlingen voor te bereiden op instroom op de arbeidsmarkt (SLO, 2011B). Dit vereist dat de scholen goed op de arbeidsmarkt moet aansluiten. Om de aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt te bevorderen, zijn landelijk al diverse activiteiten ontwikkeld. Zo heeft het VSO onder de titel 'VSO Werk' een project uitgevoerd om de arbeidsintegratie van leerlingen te bevorderen (Stag, 2011). Binnen dit project werken vertegenwoordigers van het VSO samen om de leerlingen te ondersteunen bij de voorbereiding en toetreding naar een plek op de arbeidsmarkt.

Naar aanleiding van de Wet van kwaliteit (2013), die stelt dat jongeren na het volgen van het VSO moeten kunnen participeren in de maatschappij, wil RENN4 De Atlas graag door middel van een onderzoek te weten komen in hoeverre er een goede match bestaat tussen de vaardigheden van leerlingen en de verwachtingen van de arbeidsmarkt. Op deze manier willen zij evalueren of hun onderwijsdoelen goed aansluiten op de praktijk. Door een betere aansluiting tussen het geleerde op school en de verwachtingen van de arbeidsmarkt, is er een groter arbeidsperspectief voor de leerlingen.

1.3 De opdrachtgever

RENN4 De Atlas, locatie Emmen Voortgezet Speciaal Onderwijs, verzorgt onderwijs voor jongeren in de leeftijdscategorie van 12 tot en met 20 jaar. De school telt 119 leerlingen van wie 60 leerlingen jaarlijks stage lopen binnen verschillende sectoren. Op RENN4 De Atlas zitten jongeren met een lichamelijke handicap, chronische ziekte of een gedragsstoornis.

1.4 Doelstelling van het onderzoek

De doelstelling van het onderzoek is om inzicht te bieden in de mate waarin de zeven categorieën van het werkvaardighedenspel, door leerlingen van RENN4 De Atlas aansluiten op de vaardigheden die belangrijk worden gevonden op de arbeidsmarkt. Met deze wetenschap kan geconcludeerd worden of er een goede aansluiting bestaat tussen wat de leerlingen leren op school en wat van hen verwacht wordt op de arbeidsmarkt. Op basis van de resultaten van het onderzoek wordt er een advies gegeven om deze aansluiting te verbeteren.

1.5 Hoofdvraag en deelvragen

De hoofdvraag luidt: “In welke mate komen de werkvaardigheden die aangeleerd worden op RENN4 De Atlas overeen met de vaardigheden die op de arbeidsmarkt belangrijk zijn?”

Om deze hoofdvraag te beantwoorden, zijn er verschillende deelvragen geformuleerd. Deze deelvragen zijn gebaseerd op de verschillende vaardigheden die vastgesteld zijn door het werkvaardighedenspel. Dit model wordt gebruikt om algemene vaardigheden aan te leren in de beroepspraktijkvorming.

In het onderzoek wordt de “arbeidsmarkt” vertegenwoordigd door de stagebegeleiders van stagebedrijven waar de leerlingen van RENN4 De Atlas stage lopen.

Deelvragen:

1. In welke mate vinden de organisaties het belangrijk dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie *punctualiteit* van het werkvaardighedenspel beheerst?
2. In welke mate vinden de organisaties het belangrijk dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie *samenwerken* van het werkvaardighedenspel beheerst?
3. In welke mate vinden de organisaties het belangrijk dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie *proactieve werkhouding* van het werkvaardighedenspel beheerst?
4. In welke mate vinden de organisaties het belangrijk dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie *communiceren* van het werkvaardighedenspel beheerst?
5. In welke mate vinden de organisaties het belangrijk dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie *verantwoordelijkheid* van het werkvaardighedenspel beheerst?

6. In welke mate vinden de organisaties het belangrijk dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie *werkplek* van het werkvaardighedenspel beheerst?
7. In welke mate vinden de organisaties het belangrijk dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie werkvaardigheid *inzicht* van het werkvaardighedenspel beheerst?

Hoofdstuk 2 – Theoretisch kader

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de theorieën uit de literatuur besproken die relevant zijn voor dit onderzoek. In paragraaf 2.2 wordt de doelgroep van RENN4 de Atlas besproken. De Wet kwaliteit VSO wordt toegelicht en vervolgens komen de onderwijsvormen van RENN4 de Atlas aan bod gevolgd door de actuele lesmethode voor de ontwikkeling van vaardigheden. De verwachtingen van de arbeidsmarkt met betrekking tot de leerlingen worden uitgelegd en als laatste wordt de aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt benoemd. Het hoofdstuk sluit af met het conceptueel model en de hypothesen.

2.2 Doelgroep

Het Voorgezet Speciaal Onderwijs (VSO) in het algemeen is gericht op zorgleerlingen met chronische ziekten, lichamelijke en of verstandelijke beperkingen, ernstige gedragsproblemen en/of psychiatrische problematiek (Rijksoverheid, 2013). Van Dijk, Verheul en Klompe (2003) omschrijven zorgleerlingen als volgt: leerlingen die veel meer zorg en aandacht nodig hebben dan de overige leerlingen in het regulier onderwijs. Omdat de diversiteit van de zorgleerlingen zo groot is, wordt er gebruik gemaakt van clusters (Rijksoverheid, 2013). De clusters waar de zorgleerlingen binnen het VSO zijn ingedeeld, zijn:

Cluster 1: Blinde, slechtziende leerlingen.

Cluster 2: Dove, slechthorende leerlingen.

Cluster 3: Gehandicapte en langdurig zieke leerlingen.

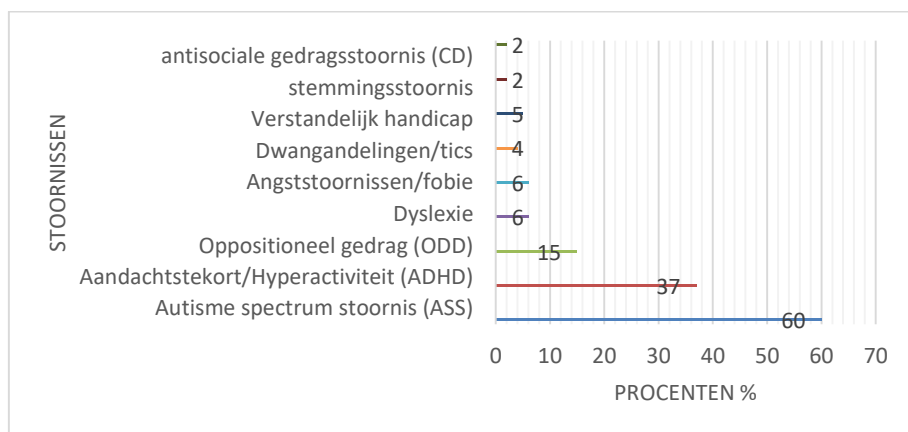
Cluster 4: Leerlingen met stoornissen en gedragsproblemen.

Cluster 1 en 2 leerlingen kenmerken zich door visuele of communicatieve beperkingen, deze leerlingen worden opgevangen in het reguliere onderwijs waarbij de onderwijsvorm wordt aangepast aan de genoemde beperkingen.

Onder cluster 3 vallen zeer moeilijk lerende kinderen. Deze jongeren hebben een verstandelijke of lichamelijke beperking, of een ziekte waardoor ze achterstand hebben op het gebied van de ontwikkeling van motoriek, spraak en spel. Daarnaast kunnen zij zich vaak moeilijk concentreren en is er sprake van weinig sociale zelfredzaamheid (Weijsschede en Engelen, 2011).

Cluster 4 leerlingen worden gekenmerkt door ernstige gedragsmatige of psychiatrische problemen. In cluster 3 en 4 zijn de beperkingen dusdanig groot dat de leerlingen in het onderwijs extra ondersteuning en zorg krijgen. De meeste jongeren die in cluster 3 en 4 zitten, hebben een IQ tussen 60 en 65. De problematiek die op de voorgrond staat bij deze jongeren is zowel externaliserend als internaliserend en vergt daarmee een aanpak die per individu verschillend is.

Dit onderzoek zal zich voornamelijk richten op de leerlingen uit cluster 4 die kunnen gaan deelnemen aan het arbeidsproces. De bedoeling is dat de leerling zo goed mogelijk voorbereid wordt op de arbeidsmarkt. Hiervoor wordt in het onderwijs aandacht besteedt aan werkvaardigheden. Bij de leerlingen van cluster 4 moet er rekening gehouden worden met verschillende stoornissen. De drie meest voorkomende stoornissen van leerlingen in cluster 4 zijn volgens Stoutjesdijk en Scholte (2009) het volgende: autisme spectrum stoornis (ASS), aandachtstekort/hyperactiviteit (ADHD) en oppositional defiant disorder (ODD).

Grafiek 2.1 Meest voorkomende stoornissen cluster 4 (Stoutjesdijk & Scholte, 2009).

Volgens M. Weerd (persoonlijke mededeling, 15 mei 2015) gedragsdeskundige van RENN4, is De Atlas een redelijke afspiegeling van deze landelijke percentages. Alleen komen verstandelijke handicaps meer bij RENN4 De Atlas voor.

2.3 De wet kwaliteit VSO

De jongeren die gebruik maken van het voorgezet speciaal onderwijs hebben uiteenlopende toekomstperspectieven, sommige leerlingen gaan naar het vervolgonderwijs en andere leerlingen stromen door naar de arbeidsmarkt. Om op een adequate manier om te gaan met deze grote diversiteit is er vanaf augustus 2013 de nieuwe Wet Kwaliteit VSO geïntroduceerd (Overheid, 2012). De wet stelt dat jongeren na het volgen van het Voorgezet Speciaal Onderwijs moeten kunnen participeren in de maatschappij. Deze wet is dan ook vooral gericht op opbrengstgericht werken binnen het onderwijs (Passend Onderwijs, 2013).

Met het bestaan van deze wet zijn scholen verplicht zich te houden aan de beschreven rechten en plichten, dit om de leerlingen voor te bereiden op een plek in de samenleving, ontwikkeling te registreren en een vervolgbestemming vast te stellen. (Staatsblad, 2012).

De wet onderscheid twee verschillende uitstroomprofielen:

1. Uitstroom naar het vervolgonderwijs: met dit uitstroomprofiel worden de leerlingen voorbereid op een doorstroom naar het regulier onderwijs.
2. Uitstroom naar de arbeidsmarkt: leerlingen met dit uitstroomprofiel worden in staat geacht om loonvormende arbeid te verrichten. Deze leerlingen zijn niet in staat om diploma's te behalen in het reguliere onderwijs (Passend Onderwijs, 2016).

Binnen uitstroomprofiel twee wordt onderscheid gemaakt tussen verschillende soorten arbeid. Arbeid in een regulier bedrijf, in combinatie met landelijk erkende certificaten, arbeid in een regulier bedrijf zonder certificaten en (beschut) arbeid (Rijksoverheid, 2013).

Leerlingen kunnen overigens in de onderbouw van het profiel Arbeid instromen, en vervolgens geschakeld worden naar het regulier onderwijs. Wanneer leerlingen in de middenbouw instromen, kunnen zij over het algemeen niet meer geschakeld worden en is het profiel Arbeid binnen RENN4 De Atlas eindonderwijs. Deze leerlingen zullen na de school uitstromen naar de arbeidsmarkt. In de volgende paragraaf wordt er dieper ingegaan op de verschillende uitstroomprofielen die leerlingen binnen het onderwijs kunnen volgen.

2.4 Het onderwijs op RENN4

Het onderwijsaanbod binnen RENN4 richt zich op het schakelen van leerlingen naar het regulier voortgezet onderwijs, praktijkonderwijs, beroepsonderwijs of de arbeidsmarkt. Om deze doelstelling te kunnen bereiken worden er twee uitstroomprofielen aangeboden: vervolgonderwijs en *arbeid*. Binnen deze uitstroomprofielen zijn er verschillende leerroutes. De leerroutes binnen het *uitstroomprofiel vervolgonderwijs* richten zich op het behalen van een VMBO-, KB en BB diploma. De leerlingen die dit uitstroomprofiel volgen, zijn cognitief in staat examen te doen en een diploma te halen. Zij zijn echter vanwege hun specifieke ondersteuningsbehoeften op een school voor speciaal voortgezet onderwijs aangewezen.

Voor het onderzoek wordt er dieper ingegaan op het *uitstroomprofiel arbeid*. De leerlingen die dit uitstroomprofiel volgen, krijgen onderwijs die gericht is op het kennen van hun mogelijkheden, het kunnen functioneren en het op hun plaats voelen op de arbeidsplek. Uitgangspunt is dat de jongeren zich op RENN4 De Atlas de houding, kennis en vaardigheden eigen moeten maken, oftewel het beschikken over vaardigheden. Dit is gewenst om te kunnen kiezen voor een beroep en een werkplek die past bij het eigen

toekomstperspectief en vervolgens naar behoren te kunnen functioneren op de arbeidsmarkt (RENN4, 2009).

Het onderwijstraject van het *uitstroomprofiel arbeid* is geslaagd als de leerling aansluitend op de school loonvormende arbeid heeft. Belangrijke voorwaarde voor een succesvolle arbeidstoetreding is het beheersen van bepaalde vaardigheden. De vaardigheden worden in beeld gebracht op basis van indicatoren die relevant en herkenbaar zijn voor potentiële werkgevers.

Voor het beschikken over de juiste vaardigheden wordt er gebruik gemaakt van kerndoelen. Deze kerndoelen worden vastgesteld door de overheid om leerlingen gegarandeerd op een bepaald niveau een schooljaar of schoolloopbaan af te laten sluiten. De kerndoelen zijn vastgesteld om leerlingen hun loopbaan en werkvaardigheden maximaal te kunnen ontwikkelen, rekening houdend met hun mogelijkheden en beperkingen. Volgens SLO (2011A) geven kerndoelen aan wat een leerling zou moeten kunnen en kennen ten einde van zijn opleiding. Bij RENN4 De Atlas is het kerndoel bij Nederlands taal het benoemen van bijvoorbeeld woordsoorten. Veel leerlingen in het speciaal onderwijs en op VMBO BBL/KBL komen het voortgezet onderwijs in met een achterstand van twee jaar op het gebied van taal en een jaar op het gebied van rekenen. Dat is heel moeilijk in te halen in het VO, helemaal voor leerlingen met extra problemen. Vandaar dat deze leerlingen niet op niveau 2F uitstromen uit het VO, maar dat die lat verlegd is naar het MBO.

Voor het onderzoek is het belangrijk om te weten welke vaardigheden leerlingen in het VSO zouden moeten kunnen wanneer zij de arbeidsmarkt betreden. Naast de kerndoelen die hier boven zijn genoemd, zijn er ook kerndoelen opgesteld die gericht zijn op de voorbereiding voor het betreden van de arbeidsmarkt. Deze kerndoelen hebben betrekking op 1) loopbaansturing, 2) werkvaardigheden en 3) maatwerk.

Kerndoel Loopbaansturing

Loopbaanaansturing betekent dat leerlingen zelf verantwoordelijkheid gaan dragen voor hun toekomstige plek op de arbeidsmarkt. Hiervoor is het belangrijk dat de leerling zich oriënteert op de arbeidsmarkt en zijn eigen affiniteit en motivatie voor de verschillende werkvelden onderzoekt. Door middel van bedrijfsexcursies en oriënterende stages in meerdere branches en sectoren leren de leerlingen van RENN4 De Atlas zich oriënteren op het werk- en beroepenveld. Hierdoor leert de leerling om zijn eigen affiniteit en motivatie voor verschillende werkvelden en branches te onderzoeken en stapsgewijs te ontdekken welke beroep het beste bij hun past. Verder leert de leerling effectief werk te zoeken, een

sollicitatieprocedure te doorlopen en om zijn of haar rechten en plichten als werknemer naar behoren uit te oefenen (RENN4, 2016).

Voorbeelden van kerndoelen die betrekking hebben op loopbaanaansturing zijn: de leerling leert voor hem passende en geschikte vacatures selecteren en de leerling leert effectief te solliciteren.

Kerndoel werkvaardigheden

De leerling van RENN De Atlas leert bij het kerndoel werkvaardigheden de algemene vaardigheden maximaal te ontwikkelen, rekening houdend met hun mogelijkheden en beperkingen. De beschrijvingswijze van deze vaardigheden is ontleend aan de vaardigheden structuur van het MBO. De reden hiervoor is dat deze beschrijvingswijze herkend wordt door bedrijven en ROC's. De algemene werkvaardigheden worden door middel van het werkvaardigheden spel aangeleerd. In paragraaf 2.5 wordt hier dieper op in gegaan.

Voorbeelden van kerndoelen die betrekking hebben op werkvaardigheden zijn: de leerling leert samen te werken en te overleggen en de leerling leert procedures en instructies op te volgen.

Kerndoel maatwerk

Met maatwerk wordt er bedoeld dat leerlingen met uiteenlopende beperkingen of stoornissen behoefte hebben aan voorbereiding op maat richting de arbeidsmarkt. Het maatwerk moet duidelijk gekoppeld worden aan de eigen keuzes van de leerling en het verwachte en gewenste niveau van uitstroom voor de leerling (SLO, 2011A).

Voorbeelden van kerndoelen die betrekking hebben op maatwerk zijn: de leerling verkent mogelijkheden binnen bedrijven om functies voor hem op maat samen te stellen en de leerling verkent specifieke voorzieningen die beschikbaar zijn voor werknemers met een stoornis of beperking.

2.5 Sociale vaardigheden

Om goed te kunnen functioneren in de samenleving zijn sociale vaardigheden nodig. Hiermee worden vaardigheden bedoeld die nodig zijn om zelfstandig en constructief aan de samenleving te kunnen deelnemen (Van der Ploeg en Scholte, 2013).

Ten Dam en Volman (2000) definiëren sociale vaardigheden als “het geheel van kennis, vaardigheden en houdingen met betrekking tot het eigen sociale en affectieve functioneren, de interacties tussen mensen en de invloed daarop van de inrichting van de samenleving en de waarden die daarin een rol spelen, dat nodig is om adequaat te participeren in de

samenleving". Uit deze definitie komt een aantal kenmerkende elementen naar voren. Allereerst komt het aspect 'sociale participatie' naar voren. In de definitie wordt benadrukt dat sociaal vaardige leerlingen in staat zijn om te functioneren in de samenleving. Ze beschikken over kennis, vaardigheden en houdingen met betrekking tot zichzelf, de ander en de sociale omgeving (van Oenen, 2001).

Ten Dam en Volman (2007) onderscheiden verschillende dimensies als het gaat over sociale vaardigheden. Als eerste maken zij onderscheid tussen intrapersoonlijke, interpersoonlijke en maatschappelijke vaardigheden. Deze auteurs geven ook aan dat het bij interpersoonlijke vaardigheden, ook wel relationele en affectieve vaardigheden, vooral gaat om de omgang met anderen, bijvoorbeeld samenwerken en communicatie. Het intrapersoonlijke heeft betrekking op aspecten binnen de persoon, zoals zelfrespect en de ervaren gevoelens (Van der Ploeg & Scholte, 2013; Merrell, Cohn & Tom, 2011; Kenneth et al., 2011). Bij dit onderzoek zal gekeken worden naar de interpersoonlijke en intrapersoonlijke vaardigheden.

2.6 Werkvaardighedenspel

Zoals al eerder beschreven is het uitgangspunt van het onderwijs dat de jongeren zich op RENN4 De Atlas de houding, kennis en vaardigheden eigen moeten maken, oftewel het beschikken over werkvaardigheden. Om dit mogelijk te maken wordt het werkvaardighedenspel ingezet.

Dit spel heeft drieënnegentig concrete vaardigheden die worden onder gebracht in zeven categorieën. De zeven categorieën zijn:

- Punctualiteit.
De leerling beschikt over nauwkeurige vaardigheden en is zorgvuldig.
Bijvoorbeeld: hij kan op tijd iets af hebben.
- Proactieve werkhouding.
De leerling heeft zelf de regie, is zelfstandig, maakt keuzes en is daar zelf verantwoordelijk voor. Bijvoorbeeld: hij kan zelfstandig werken.
- Samenwerken.
De leerling kan samen met anderen de activiteiten richten op een gezamenlijk doel. Het gezamenlijke resultaat staat hierbij op de eerste plaats en de leerling zal zich hier volledig voor inzetten. Bijvoorbeeld: hij past zich aan anderen aan.
- Communicatie.
De leerling kan feiten, ideeën of een mening aan anderen duidelijk maken. Hij maakt gebruik van heldere correcte taal, gebaren en non-verbale communicatie.
Bijvoorbeeld: hij kan een gesprek voeren.

- Verantwoordelijkheid.

De leerling vindt het belangrijk dat de taken of plichten van hemzelf naar behoren worden uitgevoerd.

Bijvoorbeeld: hij kan aangeven dat een afspraak niet kan worden nagekomen.

- Werkplek.

De leerling is op een bepaalde locatie waar hij zijn arbeid verricht.

Bijvoorbeeld: het schoon en netjes houden van de werkplek.

- Inzicht.

De leerling begrijpt verschillende problemen en situaties.

Bijvoorbeeld: hij kan zelf een oplossing bedenken voor een bepaald dilemma.

Het spel bevat drieënnegentig kaartjes met vaardigheden en kan op verschillende niveaus gespeeld worden. Op speciale registratiekaarten kunnen leerlingen zelf bijhouden welke vaardigheden al besproken zijn en of ze die beheersen (CPS, 2009.) Als de docent bij de registratie merkt dat de leerlingen achterlopen, kan deze gericht aandacht geven aan de afzonderlijke werkvaardigheden. Dit spel sluit goed aan op de kernmerken van de doelgroep. Het spel kan op elf verschillende manieren gespeeld worden. Een toelichting van twee van de elf verschillende manieren staat in bijlage 3.

De invoering van dit spel in het onderwijs is bedoeld om het volgende te bereiken: de leerling:

- weet wat de betekenissen zijn van de werkvaardigheden.
- kan voorbeelden geven van de verschillende vaardigheden.
- kan verwoorden of hij een bepaalde vaardigheid als moeilijk of makkelijk ervaart.
- kan zelf bepalen in welke vaardigheden hij beter wil worden.

Met behulp van dit spel kan de docent enerzijds meten wat de voortgang van de leerling is en anderzijds kan er gestreefd worden de leerling zodanig te ontwikkelen dat hij de arbeidsmarkt kan betreden.

Het *werkvaardigheden spel* is erop gericht de leerling op een speelse manier kennis te laten maken met de ontwikkeling van zijn vaardigheden. Het spel heeft meetbare indicatoren waarmee de voortgang van de leerling gemeten kan worden. Het spel wordt dagelijks met de leerling gespeeld. Hierdoor wordt hij gemotiveerd beter te presteren waardoor de werkvaardigheden beter ontwikkeld kunnen worden. Het spel is speciaal ontwikkeld zodat het goed aansluit bij de kenmerken van deze doelgroep sluit goed aan bij de kernmerken van de doelgroep (zie tabel 2.1 paragraaf 2.2).

2.7 De verwachtingen van de arbeidsmarkt

De eisen die werkgevers aan hun personeel stellen zijn hoog. Voor veel functies vragen werkgevers om een beroepsopleiding. De leerlingen van het uitstroomprofiel arbeid van RENN4 De Atlas zijn vaak niet in staat deze beroepsopleiding af te ronden. Hierdoor komen de jongeren vaak terecht in banen waarvoor geen opleiding nodig is. Dit is over het algemeen meer productiewerk waarbij vaste duidelijke structuren en werkwijzen aanwezig zijn. Op het moment dat de jongeren bij een werkgever komen, moeten ze begrijpen wat de bedoeling is en het werk kunnen uitvoeren. Daar komt weinig theorie bij kijken, het is meer een kwestie van doen. Renn4 De Atlas heeft de verantwoordelijkheid om deze leerlingen hiervoor voor te bereiden. Om dit mogelijk te maken, krijgen leerlingen niet alleen lessen op school, maar zij kunnen stage lopen bij bedrijven in verschillende sectoren.

Omdat werkgevers onvoldoende bekend zijn met de doelgroep (zie hoofdstuk 2 paragraaf 2), zijn ze soms terughoudend. Het imago van VSO-scholen en leerlingen met een beperking laat in het algemeen te wensen over. VSO-scholen staan bij veel werkgevers bekend als beschermde instituten die ver van de maatschappij af staan. Hierdoor hebben werkgevers soms de neiging te generaliseren wat betreft het speciaal onderwijs en jongeren met stoornissen. Er bestaan veel vooroordelen zoals angst en onbetrouwbaarheid over de leerling. Deze vooroordelen hebben een grote impact op de bereidheid van een werkgever om een VSO-leerling in dienst te nemen, want; “Als het niet goed gaat, is het meteen einde verhaal” (SZW, 2008). Werkgevers stellen specifieke eisen aan leerlingen met cluster-4 problematiek. Zo moeten de leerlingen volgens de werkgevers goed matchen met de functie en inpasbaar zijn binnen de bedrijfsvoering. De werkgevers zijn bang dat de leerling niet het werk naar behoren kan uitvoeren. Dit komt doordat de werkgevers onvoldoende weten over het kunnen van de leerling met cluster-4 problematiek, en/of ze hebben een onrealistische verwachting van deze doelgroep (RWI, 2006).

2.8 De aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt

Uit het onderzoek van Coenen (2012) blijkt dat zowel kennis van de problematiek van jongeren als kennis van de arbeidsmarkt noodzakelijk is voor een correcte aansluiting van de leerlingen op de arbeidsmarkt. Goed zicht op de arbeidsmogelijkheden is een voorwaarde om tot een succesvolle match te komen tussen de RENN4 leerling en de werkgever. Het koppelen van de mogelijkheden en wensen van de doelgroep aan de mogelijkheden van de werkgever is essentieel voor een succesvolle arbeidstoeleiding van de leerlingen.

De eisen die aan werknemers worden gesteld, veranderen in de tijd. Dit is vooral veranderd door de verschuiving naar een diensten- en kenniseconomie van Nederland. Ook door het

verhuizen van industriële arbeid naar landen met goedkopere arbeidskrachten is er veel routinematig arbeid verdwenen. Beroepseisen worden vager en er zijn steeds minder stabiele werkgemeenschappen waarin beroepssocialisatie en identificatie plaatsvindt (Koolman van Gorp, 2005). Deze ontwikkelingen op de arbeidsmarkt bemoeilijken een duurzame aansluiting van leerlingen van RENN4 De Atlas met de arbeidsmarkt. Daarnaast kunnen werknemers niet meer hun hele loopbaan doorlopen met de eenmaal in het begin opgedane kennis. Ook voor lager opgeleide werknemers wordt het belangrijker om te blijven leren om het steeds veranderende werk uit te kunnen voeren. Het onderwijs moet hierop inspelen en de inhoud en vorm van het onderwijs moet aansluiten op de eisen en de verwachtingen van de arbeidsmarkt. De leerling, het onderwijs en de werkgever moeten zich hiervan bewust zijn om voor langdurige handhaving op de arbeidsmarkt te zorgen.

Vanaf het eerste jaar op RENN4 De Atlas doen de leerlingen in de praktijk ervaring op met verschillende werksoorten. Afhankelijk van de onderwijsfase en de mogelijkheden van de leerlingen, bestaat de *praktijkvorming* uit begeleide interne, begeleide externe en/of zelfstandige externe stages. Tijdens de *praktijkvorming* wordt gewerkt aan de algemene werkvaardigheden. Dit is aanvullend op de branchegerichte opleiding, een onderwijsvorm waarin BBT (Best Beschikbare Technieken) voor verschillende soorten beroepen aan leerlingen worden aangeleerd.

Leerlingen die in de onderbouw van het profiel Arbeid instromen, kunnen mogelijk terug geschakeld worden om deel te nemen aan het regulier onderwijs. Wanneer leerlingen in de middenbouw instromen op het profiel Arbeid, kunnen zij over het algemeen niet meer terug geschakeld worden en is het profiel Arbeid binnen RENN4 De Atlas het eindonderwijs. Deze leerlingen zullen na de school uitstromen naar de arbeidsmarkt. Eén van de belangrijke kenmerken met betrekking tot de arbeidstoeleiding is dat het VSO geen beroepsopleiding is zoals het MBO. RENN4 leidt de leerlingen op tot goede en breed inzetbare werknemers. Om leerlingen goed voor te bereiden op de arbeidsmarkt, biedt RENN4 De Atlas onderwijs dat gericht is op het werken bij diverse sectoren. Deze sectoren zijn afgestemd op de regionale kansrijke beroepen. In tabel 3 zijn de kansrijke sectoren te vinden in de locatie waar RENN4 De Atlas zich bevindt (Edunova, 2015).

Sector
Schoonmaak
Groen
Detailhandel
Horeca

Tabel 2.1 kansrijke sectoren in locatie Emmen (EDUNOVA, 2015)

Het niveau van deze kansrijke beroepen is onder of op het assistenteniveau. Het assistentenniveau staat gelijk aan de entreeopleiding MBO (dit is MBO niveau 1). Voor leerlingen in het profiel Arbeid wordt er vanuit gegaan dat zij niet in staat zijn een volledig Voortgezet Onderwijs- diploma te halen.

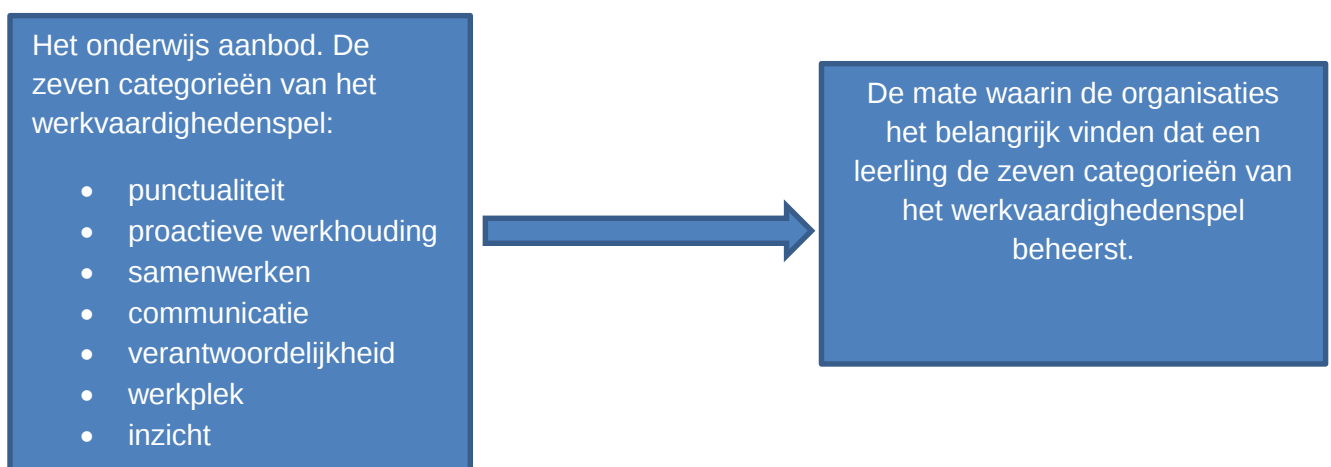
Dit kan enerzijds door de cognitieve vermogens komen of anderzijds door de leerachterstand als consequentie van hun beperking (zie paragraaf 2.2). Voor deze leerlingen geldt dat zij binnen het speciaal voorgezet onderwijs niet in staat zijn referentieniveau 2F voor Nederlands en rekenen/wiskunde te behalen. Aangezien dit eveneens het eindniveau van de Entreeopleiding is om door te kunnen stromen naar MBO niveau 2, is de verwachting dat deze leerlingen ook dit niveau niet zullen halen. Dit is de reden waardoor de leerlingen in het profiel arbeid rechtstreeks naar de arbeidsmarkt uitstromen en maar een enkeling naar het MBO (EDUNOVA,2015).

Uit het literatuur onderzoek is naar voren gekomen dat zeven categorieën van het werkvaardighedenspel (zie paragraaf 2.5) belangrijk zijn om leerlingen met een cluster-4 indicatie goed te kunnen laten functioneren op de arbeidsmarkt. Om deze reden is ook door RENN4 De Atlas het werkvaardighedenspel ingevoerd. Om te kijken of de zeven categorieën van het werkvaardighedenspel nog steeds door de werkgevers belangrijk worden gevonden, wordt er een empirisch onderzoek verricht.

2.8 Conceptueel model

In het conceptueel model in figuur 2.2 staan de variabelen die in het onderzoek worden gemeten. Het is van belang om te weten of het onderwijsaanbod (zeven categorieën van het werkvaardighedenspel) RENN4 De Atlas aansluit op de vraag van de arbeidsmarkt. Op basis van de resultaten van het onderzoek wordt er een advies gegeven om deze aansluiting te verbeteren.

Figuur 2.1 Conceptueel model

Hoofdstuk 3 - Onderzoekdesign

3.1 Inleiding

In hoofdstuk drie staat de methode van het onderzoek centraal. Allereerst wordt de onderzoeksmethode beschreven. Daarna wordt de doelgroep van het onderzoek besproken en vervolgens volgt er een uitleg over het gebruikte onderzoeksinstrument. Hierna wordt de procedure van het onderzoek besproken en als laatste wordt er weergegeven hoe de resultaten van het onderzoek geanalyseerd worden.

3.2 Onderzoeksmethode

In welke mate de ontwikkeling van de werkvaardigheden aansluit op de verwachtingen van de arbeidsmarkt wordt in kaart gebracht door middel van een kwantitatief onderzoek. Een onderzoek is kwantitatief van aard als er gebruik gemaakt wordt van cijfermatige informatie. Dit betekent dat de gegevens in cijfers worden uitgedrukt (Verhoeven, 2008). Door een kwantitatief onderzoek is het mogelijk veel respondenten te betrekken in het onderzoek en kost het de respondenten relatief weinig tijd, waardoor de kans op medewerking aan het onderzoek wordt vergroot (Verhoeven, 2008). Het gaat om een surveyonderzoek waarbij de stagebegeleiders van de organisaties waar de leerlingen van RENN4 De Atlas stage lopen, zullen worden gevraagd om de vragenlijst in te vullen over wat zij belangrijk vinden.

3.3 Onderzoeksdoelgroep

De onderzoeksdoelgroep bestaat uit de verschillende organisaties waar de leerlingen van RENN4 De Atlas stage lopen. Deze organisaties zijn onder te verdelen in negen sectoren: techniek, detailhandel, zorg en welzijn, groen, opslag en transport, carwash, horeca, productie en overige. De populatie bestaat uit 135 organisaties. Uit databestanden van de administratie van de school, met daarin gegevens van de organisaties, is een selecte steekproef getrokken. De selectiecriteria die hier zijn toegepast betreft de afstand tussen de school en de organisatie. Er is een straal getrokken van 20 kilometer en de organisaties die daar buiten liggen, zijn niet in het onderzoek meegenomen. Door deze selectie is de steekproefomvang 73 organisaties.

3.4 Onderzoeksinstrument

Als onderzoeksinstrument wordt er gebruik gemaakt van een zelf-geconstrueerde vragenlijst. Er bestaan geen gevalideerde vragenlijsten met betrekking tot de hoofdvraag. De vragenlijst is opgesteld op basis van bestaande aftekenlijsten van het werkvaardighedenspel. Op deze aftekenlijst staan vaardigheden die de leerlingen van RENN4 De Atlas na een stage moeten beheersen. De vragenlijst bestaat uit 52 vragen (zie bijlage 2).

De antwoordcategorieën van de vragen bevatten een 5-punts Likertschaal, van helemaal mee oneens tot helemaal mee eens. De organisaties kunnen aan de hand van de schaal aangeven in welke mate de organisatie bepaalde vaardigheden belangrijk acht voor werkzaamheden in hun bedrijf. Er is voor een 5-puntschaal gekozen om de organisaties een neutrale keuzemogelijkheid te bieden. Dit om de organisaties de mogelijkheid te geven om neutraal te antwoorden. De constructs van de vragenlijst met het aantal items is terug te vinden in tabel 3.1. Deze constructs komen overeen met de vaardigheden van het werkvaardigheden spel (zie hoofdstuk 2 paragraaf 6).

Tabel 3.1
Construct van de vragenlijst

Constructs	Items
Punctualiteit	6
Samenwerken	8
Proactieve werkhouding	4
Communiceren	6
Verantwoordelijkheid	6
Werkplek	6
Inzicht	6

3.5 Procedure

De vragenlijst is schriftelijk afgenomen bij de organisaties waar leerlingen van RENN4 De Atlas stagelopen. De adresgegevens van de onderzoeksdoelgroep zijn bekend bij RENN4 De Atlas. Het invullen van de vragenlijst heeft ongeveer 10 tot 15 minuten geduurd. De stagebegeleiders vanuit de bedrijven zijn persoonlijk benaderd en vullen de vragenlijst op locatie in. Een voordeel van het invullen van de vragenlijst op locatie is dat er minder kans op non-respons is (Verhoeven, 2008).

3.6 Analyses

De kwantitatieve gegevens zijn geanalyseerd met behulp van het statistiekprogramma SPSS. Door middel van frequentie analyses wordt aangegeven hoe de steekproef verdeeld is per sector. Homogeniteitsanalyses zijn uitgevoerd om na te gaan of de vragen binnen de constructs hetzelfde meten en gebruikt kunnen worden voor het berekenen van een gemiddelde. Om te kijken of er verschillen in de verwachtingen zijn van de organisaties, is er per sector een verschilanalyse gemaakt met de Kruskal-Wallis toets. Om na te gaan of er een lineaire relatie tussen de constructs zijn, is er een correlatie analyse uitgevoerd. Dit is uitgevoerd met de Spearman's rangcorrelatie.

Hoofdstuk 4 – Resultaten

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt allereerst de uitvoering van het onderzoek beschreven. Daarna wordt de respons besproken. Vervolgens is er een korte toelichting om te kunnen begrijpen wat de resultaten betekenen, waarna de resultaten van het onderzoek worden gegeven.

4.2 Uitvoering van het onderzoek.

In het onderzoek was de respons beperkt. Dit komt doordat niet alle organisaties aan het onderzoek wilden deelnemen. In totaal zijn er 61 vragenlijsten volledig ingevuld door de stagebegeleiders van verschillende organisaties waar de leerlingen van RENN4 De Atlas stage lopen.

4.3 Respons

Er zijn in totaal 73 vragenlijsten verspreidt onder de organisaties waar de leerlingen van RENN4 De Atlas stage lopen. De totale respons van het onderzoek bestaat uit 61 organisaties, dit betekent dat er een respons is van 84%, N=61. 12 Vragenlijsten zijn niet ingevuld. Zie tabel 4.1 voor een onderverdeling van de respondenten in de verschillende sectoren.

Tabel 4.1 Respons per sector

Sectoren	N	Percentage
Techniek	14	22,9%
Detailhandel	30	49,2%
Zorg en Welzijn	4	6,6%
Groen	4	6,6%
Opslag en Transport	1	1,6%
Carwash	2	3,3%
Horeca	5	8,2%
Productie	1	1,6%
Totaal	61	100%

Om overzichtelijke analyses te kunnen maken, zijn deze sectoren teruggebracht naar vijf herkenbare sectoren. De sectoren opslag en transport, carwash, productie zijn onderbracht in één herkenbare sector techniek. Zie tabel 4.2 voor de vijf herkenbare sectoren.

Tabel 4.2 Vijf herkenbare sectoren

Sectoren	N
Techniek	18
Groen	4
Detailhandel	30
Horeca	5
Zorg & welzijn	4

4.4 Cronbach's Alpha, Gemiddelde en Standaarddeviatie van de gemeten schalen

Op basis van de homogeniteitsanalyse (zie tabel 4.2) blijkt dat de constructs van de vragenlijst betrouwbaar zijn. Hierdoor zijn er acht samengestelde variabelen aangemaakt met de gemiddelde score van de respondenten. Deze gemiddelde scores van de respondenten zijn ook te zien in tabel 4.2 met de bijbehorende standaarddeviaties.

Tabel 4.3 Cronbach's alpha en beschrijvende statistieken van de gemeten constructs.

Construct	Cronbach's Alpha	Items	GEM	SD
1. Punctualiteit	0,63	6	3,93	0,45
2. Samenwerken	0,74	8	3,76	0,41
3. Proactieve werkhouding	0,86	4	3,48	0,71
4. Communicatie	0,84	7	3,73	0,52
5. Verantwoordelijkheid	0,73	6	4,37	0,42
6. Werkplek	0,64	6	3,98	0,43
7. Inzicht	0,81	6	3,33	0,61

Deze constructs zijn gemeten op een schaal van 1 tot en met 5.

4.4.1 Werkvaardigheid punctualiteit

Op de vraag in welke mate de organisaties het belangrijk vinden dat een leerling de werkvaardigheden van de categorie 'punctualiteit' (zie hoofdstuk 2 paragraaf 6) beheerst, is de gemiddelde score 3,93 (SD=0,45) van de respondenten op een schaal van 1 tot met 5.

Op item niveau blijkt dat 73,8% (GEM 4,74 en SD 0,44) van de respondenten het helemaal mee eens is met het feit dat de leerlingen "op tijd op hun stage komen". Als laatste is 41% (GEM 4,30 en SD 0,72) van de respondenten het helemaal mee eens met het feit dat de leerlingen "met pauzes moeten om kunnen gaan".

Verder valt het op dat 31,1% (GEM 3,36 en SD 0,99 van de organisaties neutraal antwoordt op de vraag of de leerlingen een "tijdsplanning moeten kunnen hanteren". Zie bijlage 1 tabel 4.4 voor een overzicht van de resultaten van het construct punctualiteit op item niveau.

Er is een significant verschil gevonden tussen de sectoren in de mate van het belangrijk vinden dat een leerling van RENN4 De Atlas de werkvaardigheid 'punctualiteit' beheerst. Het blijkt dat de sector horeca de werkvaardigheid 'punctualiteit' het belangrijkste vindt ($\chi^2=3,93$; $df=4$; $p=0,003$). De sector groen vindt dit een minder belangrijke vaardigheid. Zie tabel 4.5 voor de gemiddelde rangordescores van de sectoren.

Tabel 4.5 Verschillen tussen de sectoren in de mate van het belangrijk vinden dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie punctualiteit van het werkvaardighedenspel beheerst.

Sectoren	N	Rangordescores
Techniek	18	25,75
Groen	4	13,75
Detailhandel	30	32,13
Horeca	5	56,50
Zorg & welzijn	4	31,50

4.4.2 Werkvaardigheid samenwerken

Op de vraag in welke mate de organisaties het belangrijk vinden dat een leerling de werkvaardigheden van de categorie 'samenwerken' (zie hoofdstuk 2 paragraaf 6) beheerst, is de gemiddelde score 3,77 (SD=0,41) van de respondenten op een schaal van 1 tot met 5.

Op item niveau blijkt dat 52,5 % (GEM 4,48 en SD 0,60) van de respondenten het helemaal mee eens is met feit dat de leerlingen tijdens hun stage "vriendelijk en beleefd moeten zijn tegenover klanten of cliënten". Als laatste is 32,8 % (GEM 4,30 en SD 0,53) van de respondenten het helemaal mee eens met het feit dat de leerlingen tijdens hun stageperiode "goed met andere collega's moeten kunnen samen werken".

Verder valt het op dat 50,8 % (GEM 2,92 en SD 0,80) van de respondenten neutraal antwoorden of leerlingen op de "voorgond moeten treden". Ook valt het op dat 44,3 % (GEM 3,21 en SD 0,76) van de werkgevers neutraal mening heeft of de leerlingen "zich snel aan anderen moeten aanpassen". Zie bijlage 1 tabel 4.6 voor een overzicht van de resultaten op het construct 'samenwerken' op item niveau.

Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de sectoren in de mate van belangrijk vinden dat leerlingen van RENN4 De Atlas de werkvaardigheid 'samenwerken' beheersen ($\chi^2=4,24$; $df=4$; $p= 0,374$).

4.4.3 Werkvaardigheid proactieve werkhouding

Op de vraag in welke mate de organisaties het belangrijk vinden dat een leerling de werkvaardigheden van de categorie 'proactieve werkhouding' (zie hoofdstuk 2 paragraaf 6) beheerst, is de gemiddelde score 3,48 (SD=0,71) van de respondenten op een schaal van 1 tot met 5.

Op item niveau blijkt dat 41,0 % (GEM 3,10 en SD 1,04) van de respondenten neutraal antwoorden op de vraag of de leerlingen tijdens hun stage "zelfstandig moeten werken". Als laatste valt op dat 37,7 % (GEM 3,20 en SD 0,89) van de respondenten neutraal mening heeft op de vraag of de leerlingen "in een goed tempo moeten kunnen werken". Zie bijlage 1 tabel 4.7 voor een overzicht van de resultaten op het construct 'proactieve werkhouding' op item niveau.

Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de sectoren in de mate van belangrijk vinden dat leerlingen van RENN4 De Atlas de werkvaardigheid 'proactieve werkhouding' beheersen (Chi2=2,48; df=4; p= 0,649).

4.4.4 Werkvaardigheid communicatie

Op de vraag in welke mate de organisaties het belangrijk vinden dat een leerling de werkvaardigheden van de categorie 'communicatie' (zie hoofdstuk 2 paragraaf 6) beheerst, is de gemiddelde score 3,73 (SD=0,52) van de respondenten op een schaal van 1 tot met 5.

Op item niveau blijkt dat 63,9 % (GEM 3,16 en SD 0,73) van de respondenten neutraal mening heeft op de vraag of de leerling "een korte memo moeten kunnen schrijven". Verder valt het op dat 41 % (GEM 3,30 en SD 0,72) van de respondenten neutraal mening heeft op de vraag of leerlingen "actief aan gesprekken moeten kunnen deelnemen". Zie bijlage 1 tabel 4.8 voor een overzicht van de resultaten op het construct communicatie op item niveau.

Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de sectoren in de mate van belangrijk vinden dat leerlingen van RENN4 De Atlas de werkvaardigheid 'communiceren' beheersen (Chi2=6,56; df=4; p= 0,161).

4.4.5 Werkvaardigheid verantwoordelijkheid

Op de vraag in welke mate de organisaties het belangrijk vinden dat een leerling de werkvaardigheden van de categorie 'verantwoordelijkheid' (zie hoofdstuk 2 paragraaf 6) beheerst, is de gemiddelde score 4,37 (SD=0,42) van de respondenten op een schaal van 1 tot met 5.

Op item niveau blijkt dat 52,5 % (GEM 4,52 en SD 0,50) van de respondenten het helemaal mee eens is met het feit dat de leerlingen aan moeten geven "wanneer afspraken niet na kunnen worden gekomen". Verder blijkt dat 67,2 % (GEM 4,68 en SD 0,47) van de respondenten het helemaal mee eens is met het feit dat de leerlingen "zich aan de regels moeten houden". Als laatste gaven 60,7 % (GEM 4,61 en SD 0,49) van de respondenten aan het helemaal mee eens is dat de leerlingen "hun afspraken na moeten komen". Zie bijlage 1 tabel 4.9 voor een overzicht van de resultaten op het construct 'verantwoordelijkheid' op item niveau.

Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de sectoren in de mate van belangrijk vinden dat leerlingen van RENN4 De Atlas de werkvaardigheid 'verantwoordelijkheid' beheersen (Chi2=1,95; df=4; p= 0,744).

4.4.6 Werkvaardigheid werkplek

Op de vraag in welke mate de organisaties het belangrijk vinden dat een leerling de werkvaardigheden van de categorie 'werkplek' (zie hoofdstuk 2 paragraaf 6) beheerst, is de gemiddelde score 3,98 (SD=0,43) van de respondenten op een schaal van 1 tot met 5. Dit betekent dat zij dit een belangrijke vaardigheid vinden voor de leerlingen van RENN4 De Atlas.

Op item niveau blijkt dat 32,8 % (GEM 4,25 en SD 0,60) van de respondenten het helemaal mee eens is met het feit dat de leerlingen tijdens hun stage "hun werkplek moeten schoonhouden". Ook blijkt dat 37,7 % (GEM 4,38 en SD 0,49) van de respondenten het helemaal mee eens is met het feit dat de leerlingen "zuinig en voorzichtig om moeten gaan met hun spullen". Verder blijkt dat 41 % (GEM 4,34 en SD 0,60) van de respondenten het helemaal mee eens is met het feit dat de leerlingen op een "juiste en correcte manier om moeten gaan met hun materialen en gereedschappen". Als laatste zijn de respondenten met 39,3% (GEM 4,26) en SD 0,68) het helemaal mee eens dat de leerlingen "veilig en hygiënisch" moeten werken.

Het valt op dat de respondenten met 44,3 % (GEM 2,75 en SD 1,08) neutraal mening heeft op de vraag of de leerlingen "om moeten kunnen gaan met een computer". Zie bijlage 1 tabel 4.10 voor een overzicht van de resultaten op het construct 'werkplek' op item niveau.

Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de sectoren in de mate van het belangrijk vinden dat leerlingen van RENN4 De Atlas de werkvaardigheid 'werkplek' beheersen ($\chi^2=5,84$; $df=4$; $p= 0,211$).

4.4.7 Werkvaardigheid inzicht

Op de vraag in welke mate de organisaties het belangrijk vinden dat een leerling de werkvaardigheden van de categorie 'inzicht' (zie hoofdstuk 2 paragraaf 6) beheerst, is de gemiddelde score 3,33 (SD=0,61) van de respondenten op een schaal van 1 tot met 5.

Op item niveau blijkt dat 34,5 % (GEM 4,33 en SD 0,47) van de respondenten het helemaal mee eens is met het feit dat de leerlingen "instructies moeten kunnen opvolgen". Opvallend is dat de respondenten met 54,1 % (GEM 3,30 en SD 0,82) neutraal mening heeft op de vraag of de leerlingen "methodisch moeten werken". Ook valt het op dat de respondenten met 44,3 % (GEM 3,03 en SD 0,82) neutraal mening heeft op de vraag of leerlingen "zelf oplossingen moeten bedenken". Als laatste valt op dat 42,6% (GEM 2,72 en SD 1,00) van de respondenten neutraal mening heeft op de vraag of de leerlingen tijdens de stage "een probleem moeten kunnen oplossen". Zie tabel 4.11 voor een overzicht van de resultaten op het construct 'inzicht' op item niveau.

Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de sectoren in de mate van belangrijk vinden dat leerlingen van RENN4 De Atlas de werkvaardigheid 'werkplek' beheersen ($\chi^2=6,94$; $df=4$; $p= 0,139$).

4.5 Aanvullend analyse

In de volgende tabel zijn de resultaten weergegeven van de correlatieanalyses tussen de constructs. De resultaten geven weer in hoeverre de scores van de werkvaardigheden per aspect met elkaar samenhangen.

Aan de hand van de resultaten uit tabel 4.12 kan worden opgemerkt dat er een sterk positief verband bestaat tussen de constructen werkhouding en inzicht. Dit betekent dat hoe belangrijker de organisaties het construct 'werkhouding' vinden, hoe belangrijker de organisatie het construct 'inzicht' gaat vinden. Naast het construct 'werkhouding' is er een sterke positieve samenhang tussen de constructen 'samenwerken' en 'werkplek'. Niet alleen het construct 'werkplek', maar ook de andere constructen hebben redelijke positieve verbanden met 'samenwerken'. Het valt op dat er bij veel constructen een positief verband is.

Er is echter nauwelijks verband gevonden tussen het construct 'punctualiteit' en 'communicatie'. Niet alleen 'punctualiteit', maar ook de constructen 'verantwoordelijkheid' en 'werkplek' hebben nauwelijks verbanden met 'communicatie'. Verder is er nauwelijks samenhang gevonden tussen 'werkhouding' en 'verantwoordelijkheid' en 'inzicht' en 'verantwoordelijkheid'.

Tabel 4.12 Correlaties tussen de gemeten variabelen

Variabele	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1. Punctualiteit	-	0,38**	0,54**	0,16	0,17	0,14	0,56**
2. Samenwerken		-	0,38**	0,55**	0,44**	0,70**	0,57**
3. Proactieve Werkhouding			-	0,56**	0,19	0,32*	0,75**
4. Communicatie				-	0,56**	0,61**	0,48**
5. Verantwoordelijkheid					-	0,36**	0,14
6. Werkplek						-	0,36**
7. Inzicht							-

* $P \leq 0,05$

** $P \leq 0,01$

Hoofdstuk 5 – Conclusies, discussie en aanbevelingen

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komen allereerst de conclusies van het onderzoek, op basis van de hoofdvraag, aan bod. Daarna wordt het onderzoek ter discussie gesteld en als laatste zullen er aanbevelingen worden gedaan.

5.2 Conclusies

Er is onderzoek gedaan naar de huidige methodiek en naar de verwachtingen van de arbeidsmarkt ten aanzien van werkvaardigheden. De hoofdvraag luidde:

‘In welke mate komen de werkvaardigheden die aangeleerd worden op RENN4 De Atlas overeen met de vaardigheden die op de arbeidsmarkt belangrijk zijn?’

Dit onderzoek biedt inzicht in de mate waarin de zeven categorieën van het werkvaardighedenspel door leerlingen van RENN4 De Atlas aansluit op de vaardigheden die belangrijk worden gevonden op de arbeidsmarkt. Met deze wetenschap kan geconcludeerd worden of er een goede aansluiting bestaat tussen wat de leerlingen leren op school en wat van hun verwacht wordt op de arbeidsmarkt. Op basis van de resultaten van het onderzoek wordt er een advies gegeven om deze aansluiting te verbeteren. Hieronder worden de deelvragen beantwoord, waarna de hoofdvraag beantwoord zal worden.

Deelvraag 1: “In welke mate vinden de organisaties het belangrijk dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie *punctualiteit* van het werkvaardighedenspel beheerst?”

Uit de resultaten van het onderzoek is gebleken dat de stagebegeleiders vinden dat de categorie punctualiteit belangrijke werkvaardigheden bezitten voor de leerlingen van RENN4 De Atlas. Op item niveau blijkt dat “op tijd op stage komen” en “met pauzes kunnen om gaan” heel belangrijk wordt gevonden in tegenstelling tot “een tijdsplanning kunnen hanteren”. Op dit punt is er een significant verschil gevonden tussen de sectoren techniek, groen, detailhandel, horeca en zorg en welzijn. Het blijkt dat de sector horeca punctualiteit belangrijker vindt dan de andere sectoren. De sector groen vindt punctualiteit de minst belangrijke vaardigheid.

Deelvraag 2: “In welke mate vinden de organisaties het belangrijk dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie *samenwerken* van het werkvaardighedenspel beheerst?”

Uit de resultaten van deze deelvraag kan geconcludeerd worden dat de stagebegeleiders vinden dat de categorie samenwerken belangrijke werkvaardigheden bezitten voor de leerlingen van RENN4 De Atlas. Op item niveau blijkt dat “goed met collega’s kunnen samenwerken” en “vriendelijk en beleefd zijn” heel belangrijk wordt gevonden door de stagebegeleiders in tegenstelling tot met “op de voorgrond durven te treden” en “zich snel aan anderen moeten kunnen aanpassen”. Dit wordt door de stagebegeleiders minder belangrijk gevonden. Op dit punt zijn er tussen de sectoren (techniek, groen, detailhandel, horeca en zorg en welzijn) geen significante verschillen gevonden.

Deelvraag 3: “In welke mate vinden de organisaties het belangrijk dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie *proactieve werkhouding* van het werkvaardighedenspel beheerst?”

Uit de resultaten van het onderzoek kan geconcludeerd worden dat de stagebegeleiders vinden dat de categorie proactieve werkhouding belangrijke werkvaardigheden bezitten voor de leerlingen van RENN4 De Atlas. Op item niveau blijkt dat “zelfstandig werken” en “in een goed tempo moeten kunnen werken” minder belangrijk wordt gevonden door de stagebegeleiders. Op dit punt zijn er tussen de sectoren (techniek, groen, detailhandel, horeca en zorg en welzijn) geen significante verschillen gevonden.

Deelvraag 4: “In welke mate vinden de organisaties het belangrijk dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie *communiceren* van het werkvaardighedenspel beheerst?”

De stagebegeleiders geven aan dat de categorie communiceren belangrijke werkvaardigheden bezitten voor de leerlingen van RENN4 De Atlas. Op item niveau blijkt dat “een korte memo moeten kunnen schrijven” en “actief aan gesprekken moeten kunnen deelnemen” minder belangrijk wordt gevonden door de stagebegeleiders. Op dit punt zijn er tussen de sectoren (techniek, groen, detailhandel, horeca en zorg en welzijn) geen significante verschillen gevonden.

Deelvraag 5: “In welke mate vinden de organisaties het belangrijk dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie *verantwoordelijkheid* van het werkvaardighedenspel beheerst?”

Uit de resultaten van deze deelvraag kan geconcludeerd worden dat de stagebegeleiders vinden dat de categorie verantwoordelijkheid belangrijke werkvaardigheden bezitten voor de leerlingen van RENN4 De Atlas. Op item niveau blijkt dat de leerlingen “afspraken nakomen”, “zich aan de regels houden” en “aangeven wanneer afspraken niet na kunnen worden gekomen” heel belangrijk wordt gevonden door de stagebegeleiders. Op dit punt zijn er tussen de sectoren (techniek, groen, detailhandel, horeca en zorg en welzijn) geen significante verschillen gevonden.

Deelvraag 6: “In welke mate vinden de organisaties het belangrijk dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie *werkplek* van het werkvaardighedenspel beheerst?”

De stagebegeleiders geven aan dat de categorie werkplek belangrijke werkvaardigheden bezitten voor de leerlingen van RENN4 De Atlas. Op item niveau blijkt dat “Veilig en hygiënisch werken”, een “correcte manier van omgaan met materialen en gereedschappen”, de “werkplek schoonhouden” en “zuinig en voorzichtig omgaan met spullen” heel belangrijk wordt gevonden door de stagebegeleiders. Wat de stagebegeleider minder belangrijk vinden is het “omgaan met een computer”. Op dit punt zijn er tussen de sectoren (techniek, groen, detailhandel, horeca en zorg en welzijn) geen significante verschillen gevonden.

Deelvraag 7: “In welke mate vinden de organisaties het belangrijk dat een leerling van RENN4 De Atlas de categorie *inzicht* van het werkvaardighedenspel beheerst?”

Uit de resultaten van het onderzoek kan geconcludeerd worden dat de stagebegeleiders vinden dat de categorie inzicht belangrijke werkvaardigheden bezitten voor de leerlingen van RENN4 De Atlas. Op item niveau blijkt dat “methodisch werken”, “problemen moeten kunnen oplossen”, “initiatief tonen om nieuwe werkzaamheden aan te pakken”, “inzicht hebben in de werkzaamheden” en dat “leerlingen zelf oplossingen moeten kunnen bedenken” minder belangrijk wordt gevonden door de stagebegeleiders. Op dit punt zijn er tussen de sectoren (techniek, groen, detailhandel, horeca en zorg en welzijn) geen significante verschillen gevonden.

Hoofdconclusie

Gebaseerd op het voorafgaande is het antwoord op de centrale onderzoeksvraag het volgende: de aangeboden vaardigheden bij de RENN4 De Atlas school sluiten wel degelijk aan bij wat de organisaties belangrijk vinden van RENN4 De Atlas leerlingen. Op basis van de uitgevoerde correlatieanalyses waaruit blijkt dat er een onderling samenhang bestaat tussen de verschillende vaardigheden, kan vastgesteld worden dat deze vaardigheden goed op elkaar aansluiten. Hierdoor kan ook aangenomen worden dat deze vaardigheden een consistent geheel vormen en deze als zodanig door de organisaties worden verwacht. Kortom: de werkvaardigheden die worden aangeleerd op RENN4 De Atlas worden belangrijk gevonden door de organisaties.

5.3 Discussie

Dit onderzoek had als doel om inzichtelijk te maken in welke mate de werkvaardigheden die aangeleerd worden op RENN4 De Atlas overéén komen met de vaardigheden die de werkgevers belangrijk vinden. Dit doel is behaald. Er zijn echter wel een aantal beperkingen aan het onderzoek. Deze worden hieronder besproken.

Als eerste is de omvang van de steekproef beperkt. Hoe groter een steekproef is, hoe betrouwbaarder een onderzoek wordt (Verhoeven, 2007). De populatie bestond uit 135 organisaties. Niet iedereen wilde aan het onderzoek meewerken, waardoor uiteindelijk 61 respondenten de vragenlijst hebben ingevuld. Door de geringe omvang van de steekproef is het onderzoek minder betrouwbaar geworden. Wat betreft de vragenlijst was de interne consistentie van de constructs goed, hierdoor kan aangenomen worden dat de gebruikte constructs betrouwbaar zijn.

De tweede beperking van het onderzoek is dat er enkel gevraagd is naar de mening over de vaardigheden die in het onderwijs van RENN4 De Atlas worden aangeleerd, deze zijn vastgelegd op basis van de kerndoelen. Deze vaardigheden zijn vrij algemeen van aard en hierdoor is er geen aandacht besteed aan de specifieke vaardigheden die de organisaties van de leerlingen van RENN4 De Atlas verwachten. Door deze beperking van het onderzoek wordt er afgevraagd of dit onderzoek bruikbaar is om inzicht te geven op wat de organisaties vinden.

De derde beperking van het onderzoek was de antwoordmogelijkheid “neutraal” van de vragenlijst (bijlage 2), want hierdoor is niet goed duidelijk wat dit antwoord feitelijk inhoudt. Ook bestaat het gevaar dat respondenten de antwoordmogelijkheid “neutraal” als een vluchtweg zien wanneer ze geen antwoord willen geven op de vraag (Jansen, Joostens & Kemper, 2004).

De vierde beperking was dat onderzoeken betrouwbaar moeten zijn en dienen daarom vrij te zijn van sociaal wenselijke antwoorden. Als dit wél gebeurt, kun je spreken van een systematische vertekening van het onderzoek. In dit onderzoek is er geen rekening gehouden met het feit dat er sociaal wenselijk kan worden geantwoord en dit kan leiden tot een gebrek aan validiteit.

Als laatste beperking hebben de organisaties aangegeven dat de gebruikte vragenlijst veel tijd kost om in te vullen. Het is daarom aan te bevelen om bij een eventueel vervolgonderzoek gebruik te maken van een compacte vragenlijst met max 30 items. Door de vragenlijst compacter te maken, kan wellicht de respons verhoogd worden.

5.4 Aanbevelingen

Uit de resultaten blijkt, dat de aangeboden vaardigheden bij RENN4 De Atlas aansluiten wat de organisaties belangrijk vinden. Echter is hierin nog wel winst te behalen. In dit onderzoek is namelijk niet gevraagd naar de vaardigheden buiten de zeven vaardigheden van het werkvaardighedenspel om. Een aanbeveling is om in een vervolgonderzoek verder te inventariseren naar vaardigheden van de toekomst. Zo kan het bijvoorbeeld zijn dat de organisaties belangrijk vinden dat leerlingen creatief moeten denken, thuis moeten kunnen werken en ict-basisvaardigheden moeten kunnen beheersen. Deze vaardigheden worden ook wel 21^e eeuwse vaardigheden of 21st century skills genoemd (Voogt & Pareja Robin, 2010). De 21st century skills zijn belangrijk om de leerlingen voor te bereiden op een snel veranderende maatschappij. De relatief statische industriële samenleving maakt plaats voor een dynamische kenniseconomie. Het accent verschuift van productie van standaardproducten naar de ontwikkeling en circulatie van kennis. Er is steeds meer vraag naar banen die vragen om flexibiliteit en probleemoplossend vermogen (Trilling en Fadel, 2009). De 21^e eeuwse vaardigheden zijn niet opgenomen in het 7 werkvaardigheden spel, maar kunnen wel belangrijk worden gevonden door de organisaties.

Verder zien we in de correlaties dat er een positief verband bestaat tussen de constructen 'werkhouding' en 'inzicht', organisaties vinden dit belangrijk, hoe belangrijker de werkhouding is, des te belangrijker is ook het construct inzicht. Om deze belangrijke constructen nog meer onder de aandacht te brengen kan REN4 gebruik maken van het werkvaardighedenspel, speelmethode 3. Het doel is om deze vaardigheden extra te versterken en het onderwijs productiever te maken.

Bij speelmethode 3 is de bedoeling dat de docent twee werkvaardigheden bespreekt in de les. Bijvoorbeeld een vaardigheid van het construct 'inzicht' en een vaardigheid van de construct 'werkhouding'. Uit de resultaten van het onderzoek blijkt juist dat deze constructen een sterk positief verband hebben. Vervolgens schrijft de docent de twee vaardigheden in het klassenboek met de bedoeling dat de andere docenten van REN4 hier ook aandacht aan schenken. Zo worden de twee belangrijke constructen werkhouding en inzicht nog meer onder de aandacht van de leerlingen gebracht. Hierdoor kunnen de docenten de leerlingen beter voorbereiden op de arbeidsmarkt en kunnen de leerlingen hun eigen capaciteiten leren ontdekken en versterken.

Ter aanvulling uit het literatuuronderzoek blijkt, dat werkgevers onvoldoende bekend zijn met de doelgroep, en daarom terughoudend kunnen zijn met het aannemen van personeel en stagiaires uit de onderzoeksdoelgroep. Vooroordelen zoals angst en onbetrouwbaarheid in de leerlingen spelen hier een grote rol in (SZW, 2008). Om gebrek aan kennis en terughoudendheid weg te halen, is het van belang dat de werkgevers meer informatie krijgen over deze doelgroep, hun kansen, vermogen en beperkingen. Deze informatie kan Renn4 verschaffen door middel van, periodieke voorlichting en informatiebijeenkomsten bij bestaande en toekomstige stageplekken en werkgevers.

Voor alle drie aanbevelingen is een plan van aanpak geschreven. Deze zijn te vinden in bijlage 3.

5.5 Rol Toegepaste Psycholoog

Doordat een toegepast psycholoog veel kennis heeft over trainingen en workshops, is deze breed inzetbaar. Naar aanleiding van dit onderzoek zou een toegepast psycholoog ingezet kunnen worden om de aanbevelingen van het onderzoek uit te voeren. Zo kan de toegepaste psycholoog ingezet worden om de vooroordelen en terughoudendheid bij werkgevers weg te nemen door middel van een periodieke voorlichting te geven en informatiebijeenkomsten te houden bij bestaande en toekomstige stageplekken. Wanneer RENN De Atlas besluit om het vervolg onderzoek te doen, kan de toegepaste psycholoog een onderzoek opzetten om de werkvaardigheden in kaart te brengen die de organisaties voor de leerlingen van RENN4 De Atlas belangrijk vinden.

Literatuurlijst

- Coenen, L., Visser, S. de, Westhof, F., & Engelen, M. (2002). Arbeidstoeleiding vanuit het pro en vso. Geraadpleegd van docplayer.nl/747131-Arbeidstoeleiding-vanuit-het-pro-en-vso.html
- CPS. (2009). Werkvaardigheden in kaart. Geraadpleegd van <http://www.cps.nl/publicaties-uitgeverij/1401/alle-boeken/2280/werkvaardigheden-in-kaart>
- Dam, G. ten, & Volman, M. (2000). Sociale competenties: reddingsvest en levenskunst. Over de pedagogische opdracht in de praktijk. *Pedagogiek*, 20, 112-127.
- Dam, G. ten, & Volman, M. (2007). Educating for Adulthood or for Citizenship: Social competence as an educational goal. *European Journal of Education*, 42, 281-298.
- Dijk, W. van, Verheul, I., & Klompe, M. (2003). Zorgleerlingen en de PCL. Een onderzoek naar het functioneren van de PCL en de kenmerken van zorgleerlingen. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2005/10/14/bijlage-onderzoek-naar-het-functioneren-van-de-pcl-en-de-kenmerken-van-zorgleerlingen/brief2k-2004-doc-14245e.pdf>.
- Edunova. (2015). *Competentielijn arbeidsvaardigheden*. Eindhoven, Nederland: SGP.
- Jansen, E. P. W. A., Joostens, Th. H., & Kemper, D. R. (2004). *Enquêteren: Het opstellen en gebruiken van vragenlijsten*. Groningen, Nederland: Wolters-Noordhoff.
- Kenneth, M. W., Bradley C.P., & Karalyn T.M. (2011). Development and Validation of a Teacher Report Measure for Assessing Social-Emotional Strengths of Children and Adolescents. *School Psychology Review*, 40, 226-241.
- Koolman, A. Van Grup. (2005). Kan een jonge kip uitgroeien tot een gans? Geraadpleegd van http://www.ibrarian.net/navon/paper/met_betrekking_tot_competenties_van_leerlingen_di.pdf?paperid=9890932
- Merrel, K.W., Cohn, B.P., & Tom, K.M. (2011) Development and Validation of a Teacher Report Measure for Assessing Social-Emotional Strengths of Children and Adolescents. *School Psychology Review*, 40, 226-241.

- NCOJ. (2015). Kleine daling aantal leerlingen met speciale onderwijsbehoeften. Geraadpleegd van http://www.ncoj.nl/factsfigures/onderwijs/2015/fc2015_onderwijsbehoeften.php
- Oenen, S. van. (2001). Sociale competenties en de brede school. Utrecht: NIZW.
- Passend onderwijs. (2013). Voorgezet speciaal onderwijs. Geraadpleegd van <https://www.passendonderwijs.nl/over-passend-onderwijs/speciaal-onderwijs/>
- Passend onderwijs. (2016). Uitstroomprofiel, doorstroom en verblijfsduur. Geraadpleegd van <https://www.passendonderwijs.nl/over-passend-onderwijs/speciaal-onderwijs/toelating-tot-het-vso/>
- RENN4. (2015). Ondersteuningsprofiel. Geraadpleegd van http://www.renn4.nl/wp-content/uploads/2015/08/SOP_DeAtlas_Emmen_030715.pdf
- Rijksoverheid. (2013). Organisatie van het speciaal onderwijs. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs/inhoud/speciaal-onderwijs>
- Rijksoverheid. (2016). Leerplicht en kwalificatieplicht. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/leerplicht/inhoud/leerplicht-en-kwalificatieplicht>
- RWI. (2006). Plaatsing van Wsw-ers bij reguliere werkgevers: hoe en onder welke voorwaarden? Geraadpleegd van docplayer.nl/2010336-Plaatsing-van-wsw-ers-bij-reguliere-werkgevers-conclusie.html
- SLO. (2011A). Voorstel kerndoelen VSO. Geraadpleegd van <http://downloads.slo.nl/Repository/voorstel-kerndoelen-vso.pdf>
- SLO. (2011B). Voorbereiding op arbeid. Geraadpleegd van http://www.slo.nl/speciaal/vso/kerndoelenvso/Voorbereiding_op_arbeid.pdf/
- SLO. (2015). Arbeidsmarkt. Geraadpleegd van <http://www.slo.nl/speciaal/vso/uitstroomprofielen/arbeidsmarkt/>.
- Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden. (2012). Wet van 11 oktober 2012 tot wijziging van onder meer de Wet op de expertisecentra in verband met de kwaliteit van het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs. Geraadpleegd van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2012-545.pdf>

- Stag. (2011). Wat is ESF subsidie. Geraadpleegd van
http://www.arbeidsmarktgehandicaptenzorg.nl/esf/wat_is_esf.shtml
- Stoutjesdijk, R., & Scholte, E. M. (2009). Cluster 4 speciaal onderwijs: een vergelijking tussen leerlingen op cluster 4 scholen en cluster 4 rugzakleerlingen. Geraadpleegd van <http://onderzoekwerkeninkomen.nl/rapporten/gxhtnda2/arbeidstoeleiding-en-de-wajong-een-estafette.pdf>.
- SZW. (2008). Knelpunten en succesfactoren bij de overgang van school naar werk door Wajongers. Geraadpleegd van
<http://onderzoekwerkeninkomen.nl/rapporten/krzi6j9q/hobbels-en-kruiwagens.pdf>
- Trilling, B., & Fadel, C. (2009). 21st century skills, learning for life in our times. San Francisco: Jossey-Bass.
- Van der Ploeg, J.D., & E.M. Scholte. (2013). Vragenlijst psychosociale vaardigheden (VPV). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum. ISBN: 978903199469
- Voogt, J., & Pareja Roblin, N. (2010). 21st Century Skills: Discussienota. Enschede: Universiteit Twente.
- Weijschede, S. & Engelen, M.W.H. (2001). Arbeidstoeleiding en de Wajong: een estafette? Een onderzoek naar de visie en werkwijze van VSO- en Pro-scholen. Zoetermeer: Research voor Beleid.
- Wetten overheid. (2014). Wijzigingswet wet op de expertisecentra (kwaliteit speciaal en voorgezet speciaal onderwijs. Geraadpleegd van
<http://wetten.overheid.nl/BWBR0032212/2014-08-01>

Bijlage 1 Tabellen met resultaten

Tabel 4.4 Beschrijvende statistieken van de mate van het belangrijk vinden dat de leerlingen van RENN4 De Atlas de categorie punctualiteit van het werkvaardighedenspel beheerst.

Variabele	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Op tijd iets af hebben	-	16,4 %	21,3 %	49,2 %	13,1 %
Hun werktijd vol kunnen maken	-	3,3 %	9,8 %	65,6 %	21,3 %
Met pauzes kunnen omgaan	-	3,3 %	4,9 %	50,8 %	41 %
Op tijd komen	-	-	-	26,2 %	73,8 %
Efficiënt kunnen werken	-	9,8 %	32,8 %	50,8 %	6,6 %
Een tijdsplanning kunnen hanteren	3,35 %	16,4 %	31,1 %	39,3 %	9,8 %

Tabel 4.6 Beschrijvende statistieken van de mate van het belangrijk vinden dat de leerlingen van RENN4 De Atlas de categorie samenwerken van het werkvaardighedenspel beheerst.

Variabele	Helemaal mee oneens	Mee oneen s	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Met andere collega's goed kunnen samenwerken	-	-	3,3 %	63,9 %	32,8 %
Behulpzaam zijn	-	-	9,8 %	63,9 %	26,2 %
Vriendelijk en beleefd zijn	-	-	4,9 %	42,6 %	52,5 %
Op de voorgrond durven te tonen	3,3 %	24,6 %	50,8 %	19,7 %	1,6 %
Weten wat hun taken zijn	3,3 %	-	36,1 %	52,5 %	8,2 %
Sociaal kunnen opstellen	-	-	11,5 %	75,4 %	13,1 %
Contacten kunnen leggen en deze te onderhouden	-	9,8 %	41,0 %	47,5 %	1,6 %
Zich snel aan anderen kunnen aanpassen	-	18,0 %	44,3 %	36,1 %	1,6 %

Tabel 4.7 Beschrijvende statistieken van de mate van het belangrijk vinden dat de leerlingen van RENN4 De Atlas de categorie proactieve werkhouding van het werkvaardighedenspel beheerst.

Variabele	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Zelfstandig kunnen werken	9,8 %	13,1 %	41,0 %	29,5 %	6,6 %
Aandacht bij hun werk kunnen houden	-	6,6 %	13,1 %	68,9 %	11,5 %
Nauwkeurig werken	-	6,6 %	19,7 %	63,9 %	9,8 %
In een goed tempo kunnen werken	-	24,6 %	37,7 %	31,1 %	6,6 %

Tabel 4.8 Beschrijvende statistieken van de mate van het belangrijk vinden dat de leerlingen van RENN4 De Atlas de categorie communicatie van het werkvaardighedenspel beheerst.

Variabele	Helemaal mee oneens	Mee oneens s	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Een praatje kunnen maken	-	4,9 %	23 %	55,7 %	16,4 %
Een korte memo kunnen schrijven	-	13,1 %	63,9 %	16,4 %	6,6 %
Goed kunnen luisteren	-	3,3 %	11,5 %	63,9 %	21,3 %
Een positieve non-verbale gedrag Of lichaamstaal hebben	-	4,9 %	18,0 %	62,3 %	14,8 %
Een goede bijdrage kunnen leveren aan de sfeer	-	1,6 %	26,2 %	49,2 %	23,0 %
Actief aan gesprekken kunnen deelnemen	-	14,8 %	41,0 %	44,3 %	-
Enthousiast en betrokken zijn	-	1,6 %	19,7 %	55,7 %	23,0 %

Tabel 4.9 Beschrijvende statistieken van de mate van het belangrijk vinden dat de leerlingen van RENN4 De Atlas de categorie verantwoord van het werkvaardighedenspel beheerst.

Variabele	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Spullen bij zich hebben die op die dag nodig zijn	3,3 %	3,3 %	14,8 %	49,2 %	29,5 %
Aangeven wanneer afspraken niet na kunnen komen	-	-	-	47,5 %	52,5 %
Verantwoordelijk nemen voor hun eigen gedrag	-	-	9,8 %	55,7 %	34,4 %
Verantwoordelijk voelen voor hun eigen werk	-	-	31,1 %	55,7 %	31,1 %
Zich aan de regels houden	-	-	-	32,8 %	67,2 %
Afspraken na komen	-	-	-	39,3 %	60,7 %

Tabel 4.10 Beschrijvende statistieken van de mate van het belangrijk vinden dat de leerlingen van RENN4 De Atlas de categorie werkplek van het werkvaardighedenspel beheerst.

Variabele	Helemaal mee oneens	Mee on eens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Hun werkplek schoonhouden	-	-	8,2 %	59,0 %	32,8 %
Om kunnen gaan met een computer	18,0 %	14,8 %	44,3 %	19,7 %	3,3 %
Geordend en netjes werken	-	-	27,9 %	54,1 %	18,0 %
Zuinig en voorzichtig om gaan met hun spullen	-	-	-	62,3 %	37,7 %
Op de juiste/correcte manier omgaan met materialen en gereedschappen	-	-	6,6 %	52,5 %	41,0 %
Veilig en hygiënisch kunnen werken	-	-	13,1 %	47,5 %	39,3 %

Tabel 4.11 Beschrijvende statistieken van de mate van het belangrijk vinden dat de leerlingen van RENN4 De Atlas de categorie inzicht van het werkvaardighedenspel beheerst.

Variabele	Helemaal mee on eens	Mee on eens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Een probleem kunnen oplossen	13,1 %	24,6 %	42,6 %	16,4 %	3,3 %
Initiatief tonen om nieuwe werkzaamheden aan te pakken	6,6 %	8,2 %	39,3 %	41,0 %	4,9 %
Methodisch werken	3,3 %	6,6 %	54,1 %	29,5 %	6,6 %
Inzicht hebben in de werkzaamheden	3,3 %	19,7 %	27,9 %	44,3 %	4,9 %
Zelf oplossingen kunnen bedenken	3,3 %	21,3 %	44,3 %	31,1 %	-
Instructies kunnen opvolgen	-	-	-	67,2 %	32,8 %

Bijlage 2 Vragenlijst

Inleidende brief organisaties

Geachte heer/mevrouw,

Mijn naam is William Siebum en ik ben 4^e jaars student Toegepaste Psychologie. In het kader van mijn afstuderen doe ik een onderzoek naar de aansluiting tussen de op school aangeleerde werkvaardigheden en of de arbeidsmarkt deze vaardigheden wel belangrijk vindt.

U ontvangt deze vragenlijst, omdat er leerlingen van de RENN4 De Atlas bij u stage lopen. De Atlas willen hun leerlingen zo goed mogelijk voorbereiden om later zo volledig mogelijk beeld te krijgen wat u belangrijk vindt wat betreft werkvaardigheden.

De resultaten van het onderzoek zullen anoniem worden verwerkt. De gegevens worden gebruikt om de school te adviseren over mogelijke verbeterpunten in hun opleidingen.

Het invullen van de vragenlijst zal ongeveer 10 minuten van uw tijd in beslag nemen.

Bedankt voor uw medewerking!

Met vriendelijke groeten,

William Siebum

In welke sector bevindt de organisatie zich?	
☐	Techniek
☐	Detailhandel
☐	Zorg & Welzijn
☐	Groen
☐	Opslag & Transport
☐	Horeca
☐	Carwash
☐	Productie
Overige namelijk:	

Op het gebied van punctualiteit vind ik het belangrijk dat mijn stagiaires....		Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
Aspecten van punctualiteit						
1	...op tijd iets af hebben.					
2	...hun werktijd vol kunnen maken.					
3	...met pauzes kunnen omgaan.					
4	... op tijd komen.					
5	...efficiënt kunnen werken.					
6	... een tijdsplanning kunnen hanteren.					
Mogelijkheid tot toelichting van uw antwoorden m.b.t. het aspect punctualiteit:						

Aspecten van punctualiteit

Mogelijkheid tot toelichting van uw antwoorden m.b.t. het aspect punctualiteit:

Op het gebied van samenwerken vind ik het belangrijk dat mijn stagiaires....		Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
Aspecten van samenwerken						
1	...met andere collega's goed kunnen samenwerken					
2	...behulpzaam zijn.					
3	...vriendelijk en beleefd zijn.					
4	...zich op de voorgrond durven te treden					
5	...weten wat hun taken zijn.					
6	...zich sociaal kunnen opstellen.					
7	...contacten kunnen leggen en deze kunnen onderhouden.					
8	...zich snel aan anderen kunnen aanpassen.					
Mogelijkheid tot toelichting van uw antwoorden m.b.t. het aspect samenwerken:						

Aspecten van samenwerken

Mogelijkheid tot toelichting van uw antwoorden m.b.t. het aspect samenwerken:

Op het gebied van proactieve werkhouding vind ik het belangrijk dat mijn stagiaires....	Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
---	-------------------	----------	----------	------------	---------------------

Aspecten van proactieve werkhouding

1	...zelfstandig kunnen werken.					
2	...aandacht bij hun werk kunnen houden.					
3	...nauwkeurig kunnen werken.					
4	...in een goed tempo kunnen werken.					

Mogelijkheid tot toelichting van uw antwoorden m.b.t. het aspect proactieve werkhouding:

Op het gebied van communicatie vind ik het belangrijk dat mijn stagiaires....		Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
Aspecten van communicatie						
1	...een praatje kunnen maken.					
2	...een korte memo kunnen schrijven.					
3	...goed kunnen luisteren.					
4	...een positieve non-verbale houding hebben.					
5	...een goede bijdrage kunnen leveren aan de sfeer.					
6	...actief aan gesprekken kunnen deelnemen.					
7	...enthousiast en betrokken zijn.					
Mogelijkheid tot toelichting van uw antwoorden m.b.t. het aspect communicatie:						

Aspecten van communicatie

Mogelijkheid tot toelichting van uw antwoorden m.b.t. het aspect communicatie:

Op het gebied van verantwoordelijkheid vind ik het belangrijk dat mijn stagiaires....		Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
Aspecten van verantwoordelijkheid						
1	...spullen bij zich hebben die ze op die dag nodig hebben.					
2	...aangeven wanneer zij afspraken niet na kunnen komen.					
3	...verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen gedrag.					
4	...zich verantwoordelijk voelen voor hun eigen werk.					
5	...zich aan de regels houden.					
6	...afspraken nakomen.					
Mogelijkheid tot toelichting van uw antwoorden m.b.t. het aspect verantwoordelijkheid: 						

Op het gebied van de werkplek vind ik het belangrijk dat mijn stagiaires....		Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
Aspecten van werkplek						
1	...hun werkplek schoonhouden.					
2	...om kunnen gaan met een computer.					
3	...met hun spullen zuinig kunnen omgaan.					
4	...op de juiste/correcte manier omgaan met de materialen en de gereedschappen.					
5	veilig en hygiënisch kunnen werken.					
Mogelijkheid tot toelichting van uw antwoorden m.b.t. het aspect werkplek:						

Aspecten van werkplek

Mogelijkheid tot toelichting van uw antwoorden m.b.t. het aspect werkplek:

Op het gebied van inzicht vind ik het belangrijk dat mijn stagiaires....		Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
Aspecten van inzicht						
1	...een probleem kunnen oplossen.					
2	...initiatief kunnen tonen om nieuwe werkzaamheden aan te pakken.					
3	...methodisch kunnen werken.					
4	...inzicht hebben in de werkzaamheden.					
5	...zelf oplossingen kunnen bedenken.					
6	...instructies kunnen opvolgen.					
Mogelijkheid tot toelichting van uw antwoorden m.b.t. het aspect inzicht:						

Aspecten van inzicht

Mogelijkheid tot toelichting van uw antwoorden m.b.t. het aspect inzicht:

Bijlage 3 Plan van aanpak

In bijlage 3 is een plan van aanpak gemaakt van alle drie aanbevelingen die in hoofdstuk 5 staan beschreven. Bij alle drie aanbevelingen is er een stappenplan gemaakt.

Week	Aanbeveling 1: Vervolgonderzoek 21 ^e eeuwse vaardigheden
1 t/m 4	Stap 1: Opstellen van een vragenlijst.
5 t/m 8	Stap 2: Vragenlijst versturen naar de organisaties waar de leerlingen van RENN4 De Atlas stage lopen.
9 t/m 13	Stap 3: Verwerken van de resultaten van de vragenlijst in het programma SPSS.
14 t/m 15	Stap 4: Data analyse
16 t/m 17	Stap 5: Conclusies trekken
18	Stap 5: Presentatie van de conclusies aan RENN4 De Atlas.

Aanbeveling 2: Werkvaardighedenspel methode 3
Stap 1: Docent bespreekt twee werkvaardigheden van het werkvaardighedenspel
Stap 2: De docent schrijft de twee werkvaardigheden in een klassenboek.
Stap 3: Alle docenten behandelen de twee werkvaardigheden in het klassenboek.

Aanbeveling 3: Voorlichting doelgroep
Stap 1: Verzamelen van informatie over de doelgroep, hun arbeidskansen, vermogen en beperkingen.
Stap 2: Het maken van afspraken bij organisaties waar de leerlingen van RENN4 De Atlas stage lopen (e-mail of telefonisch benaderen).
Stap 3: Voorlichting geven

Bijlage 4 Het werkvaardigheden spel

Introductie

Het spel kun je op verschillende manieren spelen. Hieronder worden twee manieren uitgelegd. Het doel blijft echter hetzelfde: ervoor zorgen dat de leerlingen weten wat de betekenis is van de werkvaardigheden. De leerlingen moeten er voorbeelden van kunnen geven. Bovendien moeten de leerlingen in staat zijn te verwoorden of een werkvaardigheid moeilijk voor ze is of juist niet. En waarom dit zo is. Tot slot leren de leerlingen voor zich zelfzelf bepalen aan welke vaardigheden ze nog willen schaven: waar ze beter in willen worden.

Speelmodus 1: basis

Deze spelmethode is voor de hand liggend en het meest alomvattend.

- De leerkracht kiest uit de kaarten: welk niveau, welke groep.
- De kaarten liggen “op de kop” (met het gekleurde vlak boven) op het bureau van de leerkracht.
- De eerste ronde start als een (aangewezen) leerling een kaartje komt pakken en dit voorleest.
- De leerkracht schrijft de werkvaardigheid op het bord.
- De leerling die het kaartje pakte, mag als eerste uitleggen wat de vaardigheid betekent en proberen er voorbeelden van te geven.
- Hierna kan deze leerling (of de leerkracht) ook andere leerlingen iets laten zeggen over de vaardigheid. In een groepsgesprek wordt deze vaardigheid steeds duidelijker en komen er concrete voorbeelden.
- De leerkracht kan het gesprek stimuleren door vragen te stellen als: Wanneer gebruik je deze vaardigheid? Ben jij goed in deze vaardigheid? Kun je er een voorbeeld van geven? Kan iedereen dit? Kan de leraar dit ook? Komt deze vaardigheid bij alle vakken voor? Is dat bij het ene vak gemakkelijker dan bij het andere?
- Vervolgens komt de volgende leerling, pakt een kaartje en leest het voor. De tweede ronde van het spel begint.
- Eventueel benoemen de leerlingen aan het einde van de les twee vaardigheden waar ze goed in zijn en één waar ze niet goed in zijn.

Speelmodus 2: spelen met een dobbelsteen

Om de gesprekken in de klas wat meer te sturen, kan deze variatie gebruikt worden. De leerkracht typt de hiernavolgende lijst met de vragen 1 tot en met 6 over, print deze groot uit en hangt de lijst op. Dan legt de leerkracht de kaartjes weer omgekeerd op zijn bureau. De leerling pakt een kaartje, leest het voor en gooit vervolgens met de dobbelsteen. Dan beantwoordt de leerling de bijbehorende “vraag” (1, 2, 3, 4, 5 of 6). Daarna is een volgende leerling aan de beurt.

1. Leg uit wat het betekent.
2. Beeld het uit.
3. Wijs iemand aan waarop het van toepassing is.
4. Geef er een voorbeeld van bij een schoolvak.
5. Geef er een voorbeeld van in een beroepssituatie.
6. Hoe kun je dit leren?

Bijlage 4 Formulier vijf stellingen

Studentnummer : 2433181

Naam student : William Siebum

Onderwerp scriptie : Beslagen ten ijs: werkvaardigheden in het Voortgezet Speciaal Onderwijs.

Stelling 1: Werkgevers kampen met teveel vooroordelen over jongeren met stoornissen en/of gedragsproblematiek. De werkgevers zitten niet te wachten op een leerling van het Speciaal Voortgezet Onderwijs!

Stelling 2: Het verwerven van de werkvaardigheden in het Speciaal Voortgezet Onderwijs verhoogt de arbeidskansen in de toekomst.

Stelling 3: Werkgevers moeten 1/10e van hun vacatures verplicht invullen met jongeren met stoornissen en/of gedragsproblematiek.

Stelling 4: De leerlingen van het Speciaal Voortgezet Onderwijs zijn zelf verantwoordelijk voor hun eigen ontwikkeling op het gebied van werkvaardigheden.

Stelling 5: Passend onderwijs zal ervoor zorgen dat minder leerlingen naar het Speciaal Voortgezet Onderwijs of praktijkonderwijs gaan.